

Med den ene fod på Danmarks fremtid

Nutiden har haft travlt med at klandre datidens politikere for samarbejdspolitikken under den tyske besættelse 1940-45. I bogen »Overleveren« giver historikeren Bo Lidegaard de radikale udenrigsministre Erik Scavenius og P. Munch oprejsning for deres tilpasningspolitik. Men han medgiver, at uden modstandsbevægelsen havde deres politik været en katastrofe.

Af Brita Stenstrup

Dette er historien om et Danmark, der kunne være forsvundet fra verdenskortet. En nation, som under Første Verdenskrig upåagtet var på vej til at blive indlemmet i det tyske rige - og ingen ville have undret sig. Et venneløst Danmark, der trodsede alle odds og overlevede ved at give køb på køb over for sin overvældende nabo i syd, uden garanti for ikke at blive solgt i sidste ende. Et Danmark, frelst af illusionsløse mænd, der gamblede med Danmarks eksistens og egne eftermæler som indsats - de radikale udenrigsministre P. Munch og Erik Scavenius. For ikke at tale om Socialdemokratiets første store leder, Thorvald Stauning. (...)

Pagt med djævelen?

Myterne, der skal pynte på den danske besættelseshistorie, afliver Lidegaard ubarmhertigt i »Overleveren«. Selv om vi ikke kan lide at høre det, havde Danmark uden tyskernes velvilje og interesse aldrig overlevet som selvstændig nation, skriver Lidegaard. Til gengæld kunne det langt svagere Danmark bruge den tyske interesse til at aftvinge stormagten vigtige indrømmelser, konstaterer forfatteren til sin egen overraskelse.

»Hitler, fordi han dermed bekvemt slap for en krigsmæssig besættelse og udnyttelse af Danmark, sådan som han måtte gøre i Norge og Holland.

De allierede vestmagter, som ikke var til sinds at komme Danmark til undsætning, havde stor forståelse for denne politik. En kendsgerning Munch, Scavenius og Stauning havde for øje.« Netop dette »tillidsfulde samarbejde« gav senere anledning til megen kvababbelse og med rette, siger Bo Lidegaard. Kunne man indgå pagt med djævelen? Burde man ikke have afskrevet ethvert samarbejde og overlade til tyskerne at administrere og udplyndre?

»Datidens politikere valgte at samarbejde. Ikke fordi de var mindre etiske end vi. De vurderede, at de kunne skåne landet og bevare mere af demokratiet uden at give besættelsesmagten mere, end den selv kunne tiltvinge sig. Det er det dilemma, det paradoks og den præmis, vi i dag må forholde os til.«

Hvad mener du om tilpasningspolitikken?

»Når man ser på de to verdenskriges menneskelige og militære katastrofer og den sociale uro, der prægede mellemkrigstiden, må jeg med respekt konstatere, at det lykkedes at frelse et dansk demokrati, selv om vi lå så tæt på den ene af de store totalitære magter og var så ekstremt udsat for voldsanvendelse.«

Realpolitik

Burde vi alligevel ikke have kæmpet?

»Det er en gængs talemåde, at hvis alle havde gjort som vi, ville Hitler ikke være blevet bekæmpet. Men sandheden er, at alle gjorde som vi. Intet land gik ind i krigen af ideologiske grunde. Sovjetunionen holdt med Hitler i starten, England kæmpede for sin egen overlevelse, og USA stod udenfor og gjorde alt for at undgå at komme ind i krigen.

Jeg har ikke lyst til at fælde en moralsk dom over den politik, vi førte, og jeg konstaterer, at det gjorde briterne og USA heller ikke. De opfattede vores politik som det, den var - en overlevelsestrategi.

De var utrolig godt orienteret. Derfor bliver jeg lige overrasket, når jeg læser i avisen, at først nu kommer sandheden frem. De grundlæggende etiske udfordringer til Danmark var kendt siden 9. april 1940, og langt de fleste træk af samarbejdspolitikken siden 5. maj 1945. Det er os, der bliver ved med at se de kendte begivenheder i et nyt lys.«

Bo Lidegaard vil med sin bog genskabe den virkelighed, der var de samtidige aktørers. Først når man har genskabt den virkelighed med de problemer og dilemmaer, den tids beslutningstagere stod i, kan man tillade sig at bruge vores viden til at sige: Hvad kan vi i dag lære af det? siger han.

»Selvfølgelig skal vi benytte os af, at vi kan være bagkloge, når vi i dag ser tilbage på fortidens problemer. Men vi må holde os for gode til at bedømme dem på nutidens præmisser.«

Scavenius var aldrig i tvivl om sin politik?

»Jeg tror, at han følte meget dybt, at det, han blev bedt om, var at frelse landet gennem en vidtgående indrømmelsespolitik, som ingen brød sig om, men som alle fandt nødvendig. »Det gjorde jeg,« sagde han. »Hvordan kan I så komme bagefter og spørge mig, om det var rigtigt? Det spørgsmål skal I stille jer selv.«

Ja, jeg har givet ham oprejsning i den forstand, at politikerne bad ham om at føre den politik. Det gjorde han, og de støttede ham.«

Bo Lidegaard pointerer i sin bog de vestlige stormagters forståelse for Danmarks ensomme og udsatte stilling.

Symbolkampen

Er bogens titel »Overleveren« ment som en hæder til et lille, utappert land?

»Jeg opfatter datidens politik som en velgennemtænkt overlevelsestrategi, der sigtede mod Danmarks nationale og samfundsmæssige overlevelse. Demokratiet var ryggraden i nationens overlevelse. Der måtte indgås mange kompromisser og gives mange indrømmelser, som er vanskelige for os at sluge i dag, fordi de går på tværs af principper, vi finder hellige.«

»En af mine mere kontroversielle pointer,« kalder Bo Lidegaard tidens holdninger, hvor meget mere samlede end skilte i dansk udenrigspolitik.

Hvor landets eksistens stod på spil, var der konsensus mellem de gamle demokratiske partier. Især mellem Det radikale Venstre, Socialdemokratiet og Venstre. Ikke engang budgettet, men alene spørgsmålet om, hvorvidt Danmark skulle have et eksistensforsvar eller et neutralitetsforsvar, stod imellem dem.

»Går man bag retorikken, kunne forskellene koges ned til, om symbolkampen skulle være så kort, at landet ikke kunne betragtes som krigsførende, som regeringen foretrak, eller om kampen skulle være så længe, at man fik konstateret krigstilstanden, sådan som de konservative ønskede. Intet af partierne kunne opstille et troværdigt alternativ til tilpasningspolitikken. Det var en af de uomgængelige præmisser fra begyndelsen af Første Verdenskrig til slutningen af Anden Verdenskrig, da Danmark i strategisk sammenhæng var helt alene i verden.

I dag er det selvfølgelig for os at opfatte os selv som en del af en større gruppe lande, der deler værdier og strategiske interesser - NATO og EU.

Netop derfor er det så farligt, hvis vi ud fra den forankring hævder, at sådan var det også dengang. Sandheden er, at ingen lande var villige til at indgå i en strategisk alliance med os.«

De trygge alliancer

Samarbejdspolitikken var både rigtig og fornuftig bedømt på sine egne præmisser, mener Bo Lidegaard, men en katastrofe, hvis den var kommet til at stå alene. Modstanden - symboliseret ved ambassadør Henrik Kauffmann i Washington, officererne, som trådte i hemmelig aktion 10. april 1940, og modstandsbevægelsen - sikrede, at Danmark efter krigen havnede på den rigtige side.

Har perioden 1914-1945 andet end historisk interesse i dag?

»Det er ikke tilfældigt, at interessen for besættelstiden og den tid, der gik forud, står så levende. Efter at blokpolitikken er blevet opløst, er vi tilbage i en verden, der på nogle punkter minder om tiden før Anden Verdenskrig.

Ikke fordi historien gentager sig. Vi kommer aldrig igen til at stå i en situation, som vi gjorde i 1914 og 1939. Men en række grundvilkår for at føre udenrigspolitik eksisterer stadig.

Det er vigtigt, at vi i dag gør os klart, hvordan et lille land er stillet i forhold til de store, hvis det ikke indgår i alliancer og i et europæisk samarbejde, der sikrer det en plads som lige partner rundt om bordet. I dag kan vi tillade os at føre en mere værdibaseret udenrigspolitik.

Historien kan give en fornemmelse af, hvordan det lykkedes Danmark at overleve gennem 1000 års dybt omskiftelige eksistensvilkår - og hvordan vi overlever som selvstændig stat om 50 og 100 år.

Vi skal forstå, hvad og hvem der betinger vores overlevelse og agere rationelt i forhold til det. Man kan ikke overleve på illusioner,« siger Bo Lidegaard. (...)